

TAKÁCS GYULA: AZ IGAZI POÉZIS KERESÉSE

Írások Berzsenyi Dánielről. Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság, Pannónia Könyvek, 1994. 105 l.

Alig száz oldalon öt nagyobb és hat, mindössze néhány lapnyi, szembe-tűnően alkalmi írás alkotja a költő Takács Gyula 1941 és 1988 között írt irodalomtörténeti esszéinek kötetét; már első dolgozata címének és alcímének egy-egy szava jelzi a szerző szándékát és Berzsenyihez, munkásságához való viszonyulását. A két árulkodó kifejezés: az „igazi” és a „hódolat”. Az első a poézis jelzője, melynek keresésére Berzsenyi lírája, levelezése és tanulmányai nyomán Takács Gyula vállalkozik. A „hódolat” pedig az esszé írójának Berzsenyi Dániel iránti tiszteletére, alázatára utal. Ez a két szó hatja át, jellemzi a kis kötet minden írását, melyekben Takács Gyula egyszerre tesz hitet Berzsenyi – ki a poézis mellett a közös életér (Balaton melléke, Somogy) dolgában is őse – és saját költészete mellett. A költészeteszemlélyről, melyet ő fenn-tartás nélkül, örömmel és lelkesen vállal és a sajátjának is vall. Költészeti műhelyesszéként és – közvetett – alkotói önvallomásokként olvashatjuk az ihlet-tetten írt dolgozatokat, melyekben, mint a költők tanulmányaiban általában, nem kell irodalomtörténeti alapo-sasságot keresni, de amelyekben az irodalomtörténet is található hasznosítható ötleteket, észrevételeket, összefüggéseket.

A kötet több dolgozatának tárgya a Berzsenyi-féle költészetideál meghatározása, bemutatása. Az első, *Az igazi poézis keresése* című írás, amely Berzsenyi születésének 200. évfordulója alkalmából készült, s „nemcsak költőnk világára, de líránk akkori és továbbmutató irányaira” is rávilágíthat, elsősorban a Nikla és Széphalom közötti levelezésből bontja ki a Berzsenyi- és Kazinczy-féle költői szemlélet közötti különbséget. Azt a „grammaticusi per”-

ből „véleményi háború”-vá fokozódó ízlésharcot, amely mélyén Takács Gyula megítélése szerint a magyar költészet előtt kínálkozó két út lehetőségére ismerhetünk. A „magyar költői nyelv kérdése” körül sarjadó nézetkülönbségek a hellén–latin ihletettségu klasszicizmus és a német szentimentalizmust követő poézisfelfogás közötti kibékíthetetlen ellentétekhez vezetnek. Takács a Berzsenyi költészetét jellemző változatot tartja líránk számára alkalmasnak. Ezért nehezményezi, sőt jóvátehetetlennek véli azt a kegyetlen kritikusi ítélezést, amely – szerinte Kazinczy hatására – Kölcsey Ferenc bírálatában áll. Jóllehet elismeri, hogy emlékbeszédeben Kölcsey (1836-ban írja s nem 1839-ben, ahogy a kötetben olvasható) felülbírálja majd húsz évvel előbbi véleményét, de ez már jócskán megkésett elégtétel nem csak a költő, hanem a magyar poézis számára is. Berzsenyi önmaga és költészetünk kárára ugyan, de poétikai gondolkodásunk hasznára a kritika hatására tanulmányírásba temetkezik, s ezzel – az őt ért igazságtalanságok leleplezésére összpontosítva elsősorban – a magyar költői gyakorlatban lényegében folytatás nélkül maradt az általa kijelölt út. Az, amelyet költői testamentumként Berzsenyi *A poézis hajdan és most* című verse őriz az utókor számára.

Lényegében az előbbi írás témáját, a Berzsenyi-féle költészetfelfogás jellemzését folytatja a következő dolgozat, melyben Takács Gyula a „magyar poézis menetele” szempontjából állítja egymás mellé Berzsenyi és Csokonai munkásságát. Nem csupán azért kínálkozik a Csokonai-opus a Berzsenyi-féle út helyességének igazolására, mert Csokonait is hasonló Kölcsey-bírálat érte, inkább azért, mert Takács szerint

„Csokonai és Berzsenyi műveikkel mintegy egymás hiányát kitöltve, vastagként állanak [...] a német, szentimentális-romantikus, áhellén irányzatnak az útjában”, minek okán mindketten „furcsa viszonyban” is voltak Kazinczyval, a „nagy administrator”-ral. Ezért félrevezető az írás Csokonai és Berzsenyi „harcá”-t említő alcíme. Szó van harcról, de ebben Csokonai és Berzsenyi ugyanazon az oldalon áll. Ott, ahol az őket megidéző kései utód, aki nyilván nem függetlenül a világpolitikai pillanattól, éppen 1941-ben vállalkozik a latinosság dicséretére és a gót szellem inváziójának magyar irodalomtörténeti példázaton alapuló elutasítására. (Hasonló felismerésről van szó, mint amit Kodály Zoltán tett, ki 1936-ban megzenésítette a „Forr a világ bús tengere, ó magyar!” kezdetű Berzsenyi-verset, *A magyarokhoz!*-t.)

Annak ellenére, hogy Takács Berzsenyiben a népies gondolkodás őst is tiszteli, amellé, hogy mint Csokonai, ő is kikapcsolta „a portási germán szellemet”, s „a közvetlen utat választotta a hellén–latin forráshoz”, nem a német kultúra, csak a szellem terrorja ellen emeli fel szavát. Hogy milyen megkerülhetetlennek látja ő is a német irodalommal való kapcsolatunkat, azt az „európai újhellenizmus” képviselőjére, Berzsenyivel illetően szellemi-költői rokonságban álló német Hölderlinre történő gyakori hivatkozásai tanúsíthatják a legszebben. Hölderlin nevének, az általa képviselt irányzatnak, poéziselménynek többszöri felemlítése mellett *Harmónia és diotima* címmel külön tanulmányt szentel a két költő közötti párhuzamnak. Ennek alapját „Egyéniségükben és természetükben”, valamint közös mostoha költősorsukban fedezi fel (ahogy Berzsenyi Kazinczy, úgy Hölderlin Schiller fölényétől szenvedett!), eredményét pedig a költészetükben fellelhető „mágiás képek és arany álmódások” szálaival átszőtt ver-

sekben látja; „Hüperion és Berzsenyi egyért harcol”, céljuk hogy a költészet segítségével „új harmonikus hazát teremtsenek”.

Megítélésem szerint a Berzsenyi–Hölderlin párhuzam az egész kötet legprovokatívabb gondolata, amely alapos irodalom-, de még inkább szellemtörténeti utángondolást igényel. Hasonlóképpen fontolóra lehetne venni, mennyire van jelen Kölcsey két negatív kritikájában Kazinczy befolyása. Akár csak azt, hogy az irodalomtörténet valóban helyesen ítél-e, amikor Kölcsey Berzsenyi-bírálatát mentegetni, szépígetni próbálja, a költő elkeseredését sértett hiúságával magyarázza és vele szemben a kritikust „helyezi nyeregbe”. Takács elégtételt kér Berzsenyinek, éppen úgy, mint Csokonainak, mondván, hogy gúnyversein és *Dorottyáján* csak Kazinczy „modoros szentimentalizmusának védői” s „vaskalapos irodalomtörténészeink” botránkoztak meg. Érdekes ötlet, miszerint annak érdekében, hogy lássék, „mennyivel zordonabb, földhöz kötöttebb lesz a dal a magyar tájon, ha távoli kortársak”-kal ugyanegy témáról énekelnek költőink, össze kell vetni Csokonai *A szélhez* című versét Shelleynek *Óda a nyugati szélhez* című művével.

Takács maga is vállalkozik irodalomtörténeti feladatra: adatokat sorakoztat fel és verset elemez annak érdekében, hogy bebizonyítsa, a Somssich Pongrác Pest megyei főispánná való beiktatására 1832-ben készült óda Berzsenyi feltehetőleg utolsó műve volt. Az irodalomtörténet részéről, úgy tudom, Takács igyekezete eddig nem talált meghallgatásra, a Berzsenyi-kötetekben (például Századvég Kiadó, 1994) ez a vers nem található.

A kötet utolsó ötödét a kifejezetten alkalmi írások teszik ki, a költő „harmadik” temetése, a niklai múzeum avatása, Martyn Ferenc Berzsenyi-rajzai – ezekből nyolc a kötetben is látha-

tó -, a keszthelyi Helikon-ünnep kapcsán írt szövegek olvashatók itt, hogy végül a *Niklai légia* című Berzsenyi-modorban szerzett költeményével záruljon Ta-

kács Gyula kis kötete, mintegy példáját nyújtva ezzel a költőutód hódolatának.

Gerold László
(Újvidék)

OLTVÁNYI AMBRUS: A SZELLEM SZENVEDÉLYE

Tanulmányok, cikkek, bírálatok. Az előszót írta Németh G. Béla. Lektorálta és jegyzetekkel ellátta Kerényi Ferenc. A bibliográfiát készítette Oltványi Noémi. Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1994. 325 l.

Ez a tanulmánykötet Oltványi Ambrus több mint egy évtizede lezárt életművének szintézise: összefoglalása az 1955 és 1982 közötti negyedszázad munkásságának, értékösszegző viszonyítási pontja a kor irodalomtörténetének, filológus-utódaihoz szóló üzenete egy eszményeit tárgyából méríteni tudó és tárgyát elsősorban eszményeiben kereső személyiségnek. Egyszerre olvashatjuk itt a szakirodalmat és a benne tárgyiasított valómást, úgy, hogy az sohasem szándékosan alanyi, s csak a szövegek egymásra hatása által ragadható meg. A kötet tiszteletadás az előtt a tudós előtt, aki fiatalon kezdett el írni és fiatalon távozott, s akinek elég volt egy félszázadnál alig hosszabb élet annak megmutatására, hogyan lehet írni történelmi és egyéni betegségekkel dacolva arról a múlt-ról, amely egyszerre lehet példa és tanulság.

Németh G. Béla, az idősebb pályatárs és barát ezt a személyiséget mutatja be előszavában. Oltványi Ambrus nem függött egzisztenciálisan a kor intézményeitől, az állandó munka iránt elkötelezett önállósága felelt meg „lényre kiteljesítése és szabadsága kívánalmainak” (5.); elismerést nem hivatalosan, hanem munkásságának valódi megismerőtől kapott. Elsőrendű textológus, irodalom és történelem kapcsolatainak kivételes tudású ismerője volt, olyan kritikus, akinek munkáit „páratlanul vonzó etikai, szellemi, lelki magatartása” (7.) határozta meg, s a rá-

ció erejébe vetett hite, a felvilágosult liberalizmus hagyománya.

Oltványi Noémi alapította azt a díjat, amely a XIX. század irodalmának kutatóit jutalmazza minden évben, meghíva őket a ki sohasem tüntetett testvér előtti belső elszámolásra. Ő készítette el az életmű bibliográfiáját, amely 1947-től 1984-ig terjed, jellemző keretek között: az első, 15 évesen megjelentetett cikk címe „Az irodalom öntudata”; az utolsó, posztumusz írás a Falk Miksa Gróf Széchenyi István utolsó éveit és halála című könyvéhez írt utószó. Szalay László példája lehetett emögött: őt „tizenöt éves korában már tekintélyes literátorok érdekesítik barátságukra”, s tizenhetedik évében jelentős dolgot tett közzé (75–76.); az Oltványi Ambrus halála után megjelent utószó pedig, s éppen egy eszményi személyiség haláláról, a nagy romantikus jelkép megújulása.

Kerényi Ferenc gondozta a kötetet, amely négy nagy egységből áll: I. *Tanulmányok*, II. *Cikkek*, III. *Bírálatok*, IV. *A demokrácia kilátásai Magyarországon*. Az első Toldy Ferenc, Pulszky Ferenc, Eötvös József és Széchenyi István, a második Szász Károly, Irinyi József, Horváth Mihály, Teleki László, Alexis de Tocqueville és John Stuart Mill munkásságát elemzi. A harmadik azokat a bírálatokat tartalmazza, amelyek Gyulai Pál kritikáinak Fontes-kötetével, Horváth Zoltán Teleki László- és Trócsányi Zsolt Wesselényi Miklós-monográfiájával s Mikszáth Kálmán